

УДК 378.147:614.25

Радзієвська І. В.

НАБУТТЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

A Навчальний процес у підготовці медичних спеціалістів є складною системою володіння певною системою знань і вмінь, де постійно змінюється їх обсяг, напрям використання у відповідності до потреб професійної галузі. Професійна компетентність, яка базується на основі освітніх стандартів, створення на їх основі навчальних програм й адекватних засобів діагностики сприяє підвищенню якості освіти.

Ключові слова: ключові компетенції, медичні фахівці, професійні знання та уміння.

Актуальність проблеми. Підготовка фахівців для галузі охорони здоров'я завжди привертала увагу педагогів і в Україні, і за її межами, враховуючи критичність щодо професійної помилки лікарів, медичних сестер, провізорів. Саме у системі підготовки медичних кадрів зароджувалися, апробувалися, а згодом поширювалися на інші сфери професійної освіти інноваційні методи навчання та контролю знань. Розвиток системи вищої медичної освіти безпосередньо пов'язаний зі змінами, що відбуваються в суспільстві, процесом трансформації національної системи культурних цінностей, новою парадигмою системи вищої освіти. Освітній процес у підготовці фахівців є складною системою володіння певною системою знань і вмінь, де постійно змінюються їх обсяг, напрям використання у відповідності до потреб тієї чи іншої професійної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час широкого застосування набув принцип компетентнісного підходу, який спирається на діяльнісну теорію навчання. Його застосування сприяє ефективному розв'язанню майбутнім фахівцем професійно спрямованих завдань і проблем. Особливість застосування компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівця полягає в тому, що людина виявляє властивості і зв'язки у сфері своєї діяльності й, на основі різних її форм, самостійно виокремлює цілі й мотиви навчання, навчальні дії, дії з контролю та оцінювання набутих знань і вмінь.

Цікавими підходами до уявлення про професійну компетентність є уявлення, що пов'язане з виявленням інтегративних характеристик професійної діяльності, а також ключових, базових і спеціальних компетенцій. Спираючись на ідеї компетентнісного підходу до професійної діяльності, виділені «ключові компетенції».

Термін «компетенція» давно використовується в лінгвістиці та методиці викладання різних дисциплін. Його було введено Н. Хомським у 1965 р., точніше повернено в понятійний апарат лінгвістики, оскільки ще раніше зустрічався у роботах В. Гумбольдта та інших мовознав-

ців, у працях яких мова йшла про дослідження проблем генеративної граматики [12, с. 5]. Спочатку цей термін означав здатність, необхідну для виконання переважно мовленнєвої діяльності на рідній мові. Тому невипадково лінгвісти говорять про відповідну компетентність, що належить мовленнєвій особистості, в той час, коли психологи ведуть розмову про компетентність як про психолого-гічне новоутворення особистості.

Компетенція – нормативно-закріплене коло професійних повноважень. Професійна компетенція випускника навчального закладу є інтегрованим особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей, що зумовлюють готовність випускника навчального закладу до виконання трудової діяльності (М. Вачевський) [4].

Компетенції необхідні для будь-якої професійної діяльності та пов'язані з успіхом особистості в умовах постійних змін у суспільстві: базові компетенції – специфічні, відображають певну професійну діяльність; спеціальні компетенції, які відображають специфіку конкретної предметної галузі професійної діяльності.

Л. Лук'янова переконує, що компетенції містять такі складові: когнітивну, що передбачає застосування теорії і понять, а також «приховані» знання, отримані з досвіду; особистісну, яка передбачає поведінкові вміння в конкретній ситуації; етичну, що передбачає наявність певних особистісних і професійних цінностей [7].

За твердженням С. Шишова, компетенція – це також інтегративне поняття, що містить: готовність до цілеподіблення, готовність до оцінювання, готовність до дій, готовність до рефлексії [15]. Компетенцію необхідно розрізняти з умінням. Уміння – це усвідомлена діяльність чи здатність здійснити ту чи іншу діяльність на основі знань, готовність до практичної цілеспрямованої дії.

Таким чином, уміння – дія, що піддається спостереженню; компетенції – це характеристики, які випливають зі спостереження за вміннями, за діями. Уміння представ-

ляються як компетенції в дії. Ми дотримуємося думки, що компетенція у професійній діяльності медичної сестри це те, що відтворює дію та уміння.

Деякі вчені стверджують, що вміння (здатність) застосувати знання та дії в специфічній ситуації – це є компетенція, яка розглядається як паралель між знаннями та ситуацією (Б. Теплов, С. Рубінштейн) [10, с. 9]. У зарубіжній педагогіці під здібностями розуміють або вроджені особливості індивіду, які визначають всі майбутні досягнення суб'єкта (capasity), або набуті навички та уміння (ability) (А. Бодальов) [3].

Б. Теплов виділяв три головні ознаки здібностей [10]: «По-перше, під здібностями розуміють індивідуально-психологічні здібності, що відрізняють одну людину від іншої; ніхто на буде говорити про здібності там, де мова йде про властивості, по відношенню до яких всі люди рівні. По-друге, здібностями називають не всілякі взагалі індивідуальні здібності, а тільки ті, що мають відношення до успішності виконання діяльності... По-третє, поняття «здібність» не зводиться до тих знань, які вже вироблені у даної людини».

Між здібностями, знаннями та вміннями існує певний діалектичний зв'язок: для оволодіння останнім необхідні певні здібності, а самоформування здібностей пов'язане із засвоєнням пов'язаних з відповідною діяльністю знань та умінь (А. Морозов, Д. Чернилевський) [8, с. 13]. За словами Б. Теплова, здібності не тільки проявляються, але й створюються в діяльності. Кваліфікація означає офіційне визнання цінності засвоєних компетенцій для ринку праці і подальшої освіти (Л. Лук'янова) [7].

В. Андрієвська [2] виділяє наступні аспекти компетенцій: теоретичні знання, що дозволяють зрозуміти й пояснити дійсність, проте не мають нічого спільного з дією; процедурні знання, що дозволяють застосувати теоретичні знання в діяльності; практичні знання, що випливають із досвіду і закріплюються в ситуації праці; знання-вміння, які включають не лише можливість виконання якоїсь дії, а й високу якість цього виконання, певну вправність.

За І. Агаповим, «компетенція – загальна здатність особистості до діяльності, що заснована на досвіді, набута завдяки навчанню, зорієнтована на самостійну участь особистості в навчально-виховному процесі, а також направлена на успішне входження в трудову діяльність» [1]. К. Левітан вважає, професійні якості найпродуктивніше розвиваються тоді, «коли створюються освітні ситуації виконання професійної ролі по новому, в яких за-своюються нові знання».

Аналізуючи вище перераховані точки зору, можна зробити висновок, що «компетенції» є головною педагогічною умовою для досягнення кінцевої мети освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології й науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці переважно користуються традиційною й зрозумілою тріадою «знання – уміння – навички», з якої виходить ціла низка категорій і понять. При цьому поняття компетенції також закономірно випливає зі співвідношення знань, умінь і навичок у певній галузі професійної діяльності.

Такий науковий підхід є прийнятним, але не єдиним, про що свідчать зарубіжні наукові дослідження (Б. Оскарsson, С. Шо, В. Хутмахер, Г. Халаж, Дж. Равен).

У доповіді міжнародній комісії з освіти для ХХІ століття «Освіта: приховані скарби» Жак Делор, сформулювавши «четири стовпи», на яких ґрунтуються освіта: навчитися

пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити», відзначив по суті основні глобальні компетентності. Так, одна з них говорить – «навчитися робити, для того щоб придбати не тільки професійну кваліфікацію, але й у ширшому змісті компетентність, що дає можливість справлятися з різними численними ситуаціямі й працювати в групі».

На симпозіумі в Берні за програмою Ради Європи було поставлене питання про те, що для реформ освіти істотним є визначення ключових компетенцій (key competencies), які повинні набуватися студентами як для успішної роботи, так і для подальшого навчання. В узагальнюючій доповіді В. Хутмахера (Walo Hutmacher) було відзначено, що саме поняття компетенція, входячи в ряд таких понять, як уміння, компетентність, компетенція, здатність, майстерність, змістово дотепер точно не визначено. Проте, як відзначив доповідач, усі дослідники погоджуються з тим, що поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю, як», чим до поля «знаю, що».

В. Хутмахер приводить прийняте Радою Європи визначення п'яти ключових компетенцій, якими «повинні бути освітлені молоді європейці». Це: політичні й соціальні компетенції – здатність приймати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти, брати участь у підтримці й поліпшенні демократичних інститутів; компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві – для того, щоб контролювати прояв (відродження – resurgence) расизму й ксенофобії й розвиток клімату нетolerантності; компетенції, що відносяться до оволодіння (mastery) усною й письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи й соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція; компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства; здатність учитися протягом життя, як основу неперервного навчання, в контексті як особистого професійного, так і соціального життя».

Рада Європи не класифікує, а називає ключові компетенції, які повинні бути у сучасного покоління випускників закладів професійної освіти: соціальні компетенції – брати на себе відповідальність, приймати участь у прийнятті спільних рішень, урегульовувати конфлікти не-насильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні та покращенні демократичних інститутів; комунікативні компетенції – толерантність, уміння спілкуватися; міжкультурні компетенції – розуміння відмінностей, розуміння один одного, здатність жити з людьми різних культур, мов, релігій; інформаційні компетентності – володіння комп'ютерною грамотністю, здатність оволодіти новими технологіями в професійній галузі; здатність навчатися протягом усього життя – це основа неперервної професійної освіти.

Очевидно, що ключові компетенції – це загальне й широке визначення адекватного прояву соціального життя людини в сучасному суспільстві.

Компетенцію можна розуміти як сукупність взаємопов'язаних знань, умінь і навичок, що задаються стосовно певного кола предметів, процесів та є необхідними, щоб ефективно діяти відносно них (А. Хуторський, О. Овчарук, І. Міщук). За визначенням С. Шишова: компетенція – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які набуті завдяки навчанню [15].

ВИЩА ШКОЛА

У своїй монографії М. Вачевський [4], проаналізувавши процес відбору ключових компетенцій у зарубіжних краї-

нах, виділив професійні компетенції за трьома основними блоками: соціальні, мотиваційні та функціональні (табл. 1):

Таблиця 1

Ключові компетенції формування освіти

Соціальні компетенції (пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості)	Мотиваційні компетенції (пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості)	Функціональні компетенції (пов'язані з сферою знань, вміння оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом)
здатність до співпраці, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, активна участь і соціальні громадянські цінності та вміння, комунікативні навички, мобільність, вміння визначати особисті ролі в суспільстві.	Здатність до навчання, винахідливість, навички адаптуватись та бути мобільним, уміння досягти успіху в житті та бажання змінити життя на краще, інтереси та внутрішня мотивація особистості, практичні здібності і вміння робити власний вибір і встановлювати особисті цілі тощо.	Лінгвістична компетенція, технічна та наукова компетенція, вміння операувати знаннями в житті та навчанні, вміння використовувати джерела інформації для власного розвитку, вміння використовувати власну творчість.

Е. Зеер виділяє чотири підструктури особистості: професійна спрямованість, професійна компетентність, професійно важливі якості, професійно значущі психофізіологічні якості. Ключові компетенції виступають як міжкультурні та міжгалузеві знання, вміння та здатності, що необхідні для адаптації та продуктивної діяльності в різних професійних спільнотах. Інтеграція соціально-психологічних якостей особистості з кожною підструктурою, на його думку, при-

водить до утворення ключових кваліфікацій.

I. Драч у статті «Формування компетенцій випускників ВНЗ у контексті інтеграції України в Європейський союз» розглядає професійну компетентність майбутнього фахівця з досить широкої, європейської точки зору, яка підкреслює значну роль саме професійних умінь і комунікативної компетенції для формування майбутнього професіонала (табл. 2):

Таблиця 2

Узагальнені професійні компетенції (європейський досвід)

Інструментальні	Міжособистісні	Системні
Когнітивні	Уміння виражати почуття і формувати стосунки; навички соціальної взаємодії та співпраці; соціальні та етичні зобов'язання	Уміння розуміти місце кожного з компонентів у системі; змінювати, вдосконювати та конструювати різні системи
Технологічні		
Комп'ютерні		
Лінгвістичні		
Комунікативні		

У матеріалах симпозіуму «Ключові компетенції для Європи» (Берн, 1996 р.) підкреслюється, що знання, вміння та навички визначають компетентність особистості та здатність мобілізувати їх у конкретній соціально-професійній ситуації, що інтеграція компетенцій і компетентностей призводить до утворення «ключових компетенцій».

Поняття «ключові компетенції» досліджені також у роботах вітчизняних учених. У А. Присяжної практична діяльність спеціаліста базується на системі вмінь, а ключові компетенції входять до інваріантної частини професійної компетентності. Автор розподіляє компетенції на: базові – необхідні для здійснення основних видів професійної діяльності та спеціальні – необхідні для здійснення конкретного (спеціального) виду діяльності.

Оскільки, компетентність професіонала походить від володіння набором таких якостей, як навички, знання та ставлення до професії, то компетентність – це комбінація ознак, що лежать в основі успішної професійної діяльності (роботи).

Про актуальність і провідну роль компетентнісного підходу у процесі підготовки кваліфікованого фахівця наполягає Ю. Шапран. Учений зазначає, що «у сучасному суспільстві рівень освіченості людини вже не визначається енциклопедичністю знань і обізнаністю в конкретній сфері діяльності. Сьогодення вимагає від фахівця вміння ефективного розв'язання різноманітних професійних завдань, постійного оновлення знань (неперервно навчатися впродовж усього життя), вміння аналізувати і працювати в команді» [14].

Основними компонентами професійної компетентності медичного спеціаліста можна назвати знання й уміння в галузі володіння прийомами професійного спілкування й поводження (соціально-правова компетентність); здатність до постійного професійного зростання й підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці (персональна компетентність); підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння вирішувати типові професійні завдання й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом (спеціальна компетентність); адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики (аутокомпетентність); здатність діяти в екстремальних умовах (екстремальна компетентність). У зв'язку з тим, що, моральні якості виступають на перше місце, то необхідною умовою виконання професійного обов'язку майбутнього медичного фахівця є високі особистісні якості. Крім того, якість їхньої підготовки має передбачити достатній рівень медичної допомоги населенню.

А. Усович зазначає, що «компетентнісний підхід до освіти майбутнього медичного працівника передбачає його морально-етичну підготовку до виконання своїх професійних обов'язків. Це, в першу чергу, прищеплення деонтологічних навичок на доклінічному етапі навчання. Адже, на клінічні бази до ліжка хворого студент повинен прийти підготовленим... Навчання коректному використанню спеціальної термінології, ставленню до останків людини і тварин, які використовуються в навчальному процесі, поведінці і взаєминам у різних ситуаціях – це

теж обов'язкові елементи компетентнісного підходу до підготовки лікарів і провізорів на доклінічному етапі» [11].

Спираючись на вищезазначене, визначимо структурні складові професійної компетентності медичного фахівця: це всі знання, вміння та навички, що набуті ним у процесі теоретичного навчання та практичної діяльності. «Знання» – формуються на етапі теоретичного навчання, те, що студент знає і пам'ятає; «уміння» – формуються у процесі вивчення фахових дисциплін, те, що студент може, при необхідності, виконати; «навички» – формуються під час практичного навчання, це добре відрізьовані і доведені до автоматизму вміння. Професійна компетентність медичного спеціаліста забезпечується набутими у процесі навчання знаннями, вміннями та навичками, що неможливо безпосередньо виміряти. У той же час професійна діяльність, як фізичне виконання навичок, відкрита для оцінювання та відображає те, що медичні фахівці фактично виконують у клінічній практиці. Також, у професійну компетентність медика входять специфічні особливості стилю мислення, сприйняття й перероблення інформації. Основними інваріантними ознаками їх професійної компетентності є – володіння основними знаннями в галузі майбутньої професійної діяльності, професійним досвідом, індивідуальними здібностями; виховання усвідомленого прагнення до самоосвіти; здатність ефективно діяти в межах своєї професійної компетенції; володіння сучасними медичними технологіями, що дозволяють успішно виконувати професійні обов'язки; володіння принципами гуманності, гуманного ставлення до пацієнта, поваги до його законних прав.

Висновки. Оскільки мета професійної освіти – формування ключових (професійних, особистісних та інструментальних) компетенцій, то, в даному випадку, під ключовими компетенціями розуміють уміння медичного спеціаліста самостійно діяти у виробничих ситуаціях. Таким чином, професійна компетентність медичного фахівця може бути також представлена сукупністю компетенцій у професійній галузі діяльності.

Здійснивши теоретичний аналіз наукової літератури, узагальнивши власний досвід, можна стверджувати, що під професійною компетентністю медика можна розуміти характеристику професійних (фахових) і особистіс-

них якостей фахівця, що відбивають рівень знань, умінь і навичок, досвіду, достатніх для здійснення діяльності. Ключові компетенції медичного фахівця (ключові особистісні, професійні та інструментальні компетенції) – це «базові» та «спеціальні» знання й уміння, що необхідні для здійснення конкретного (спеціального) виду професійної діяльності, у нашому випадку – медичної діяльності, на яких базується (формується) професійна компетентність. При цьому, головним завданням вищого медичного навчального закладу є фахова підготовка студентів-медиків, професійно компетентних, здатних до саморозвитку, самовдосконаленню, самореалізації, здатних брати на себе відповідальність у критичних професійних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Агалов, И. Г. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? / И. Г. Агалов, С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 2. – С. 59–61.
2. Андрієвська, В. В. Усвідомлення та інтерпретація педагогом свого професійного досвіду: перспектива герменевтичного досвіду / В. В. Андрієвська // Актуальні проблеми психології. Психологічна герменевтика : зб. наук. пр. / за ред. Н. В. Чепелевої ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АГН України. – Київ, 2002. – Т. 2, вип. 2. – С. 33–43.
3. Бодалев, А. А. Робача книга практического психолога : пособ. для спец., работающих с персоналом / А. А. Бодалев, А. А. Деркач, Л. Г. Лаптев (ред.). – Москва : Институт психотерапии, 2006. – 629 с.
4. Вачевський, М. В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції : [монографія] / Мирон Васильович Вачевський ; Дробич. держ. пед. ун.-т. ім. Івана Франка. – Київ : Професіонал, 2005. – 364 с.
5. Гумболдт, В. Фон. Характер языка и характер народа // В. Гумбольдт Фон. Язык и философия культуры : [сборник] / пер. с нем. О. А. Гульги ; сост., общ. ред. и статьи А. В. Гульги и Г. В. Рамишили. – Москва : Прогресс, 1985. – С. 370–381.
6. Дешко, Л. Про галузеву належність медичного права України / Л. Дешко // Право України. – 2006. – №1. – С. 120–124.
7. Лук'янова, Л. Сучасні підходи до розроблення стандартів, заснованих на компетенціях / Лариса Лук'янова // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : тези доп. звітн. наук.-практ. конф., 22–23 квітня 2009 р. / за заг. ред. В. О. Радкевич. – Харків : Компанія СМІТ, 2009. – С. 47–49.
8. Морозов, А. В. Деловая психология : курс лекций : учеб. для высш. и средн. спец. учеб. завед. / А. В. Морозов. – СПб. : Союз, 2000. – 576 с.
9. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
10. Теплов, Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Борис Михайлович Теплов. – Москва : Педагогика, 1961. – 535 с.
11. Усович, А. К. Приемы реализации компетентностного подхода при обучении общепрофессиональным дисциплинам в медицинском вузе / А. К. Усович // Высшее образование сегодня. – 2013. – №4. – С. 33–36.
12. Хомський, Н. Аспекти теорії синтаксиса / Ноам Хомський ; пер. с англ. ; под ред. В. А. Звєгінцева – Москва : МГУ, 1972. – 259 с.
13. Чернілевський, Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособ. для вузов, обуч. по пед. спец. / Дмитрий Владимирович Чернілевський. – Москва : ЮНІТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
14. Шафран, Ю. Н. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології : [монографія] / Юрій Петрович Шафран. – Переяслав-Хмельницький : К С В, 2013. – 334 с.
15. Шишов, С. Е. Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? / С. Е. Шишов, И. Г. Агалов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – №2. – С. 58–62.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 19.02.2017

Радзієвська І. В. Приобретение ключевых компетенций как основа формирования профессиональной компетентности медицинских специалистов.

(A) Учебный процесс в подготовке медицинских специалистов является сложной системой овладения определенной системой знаний и умений, где постоянно меняется их объем, направление использования в соответствии с потребностями профессиональной области. Профессиональная компетентность, которая базируется на основе образовательных стандартов, создание на их основе учебных программ и адекватных средств диагностики будет способствовать повышению качества образования.

Ключевые слова: ключевые компетенции, медицинские специалисты, профессиональные знания и умения.

Radziiievska I. V. Acquisition of key competences as the basis for formation of medical specialists professional competence.

(S) The education process when preparing medical specialists is a complicated system of possessing certain knowledge and skills system, where their range and usage constantly change according to requirements of professional area. Professional competency, based on educational standards, creation on their basis of academic programs and adequate diagnostics means will promote improvement in quality of education.

Key words: key competencies, medical specialists, professional knowledge and skills.